

Historické drobnosti

Zlepšovatelský návrh z 16. století

Nejen Michelangelo, ale i dva němečtí řemeslníci David Livoldt z Lipska a Ireneus ze Stolzergu se zabývali v době renesančního rozvoje technické práce vynálezy a zdokonalováním výrobních zařízení a jejich ekonomičtějším využitím. Nebyli to geniové typu Leonardova, neměli ani rozlet velkých humanistických mechaniků, ale duše praktické, a nač přišli, to hodlali i dobře zpeněžit. Tomu nasvědčuje i jejich list z r. 1557, zaslaný jihlavské městské radě. Nabízejí se v něm, že z hospodární provoz jihlavských městských mlýnů, takže místo dosavadní tažné síly 10 koní, jichž bylo třeba k mletí, postačí pouze jediný. Technický popis svého návrhu uvádějí velmi mlhavě z obav, aby Jihlavští jejich návrhu nezneužili. Šlo patrně o princip účelnějšího využití systému pák. Zlepšovatelé se ve svém listě nabízejí, že by přijeli do Jihlavy a upravili by zařízení mlýnů přímo na místě. Nevíme, jak jihlavská městská rada na tento přípis odpověděla, aspoň se nikdy v kronikách ani

v radních knihách nedočteme, jaké bylo přijetí návrhu, či zda byl realizován. Patrně se Jihlavští obávali, že jde o nějaký spolek dobrodruhů, podvodníků a spekulantů, kterých se v té době mnoho potulovalo světem, a na lákavý dopis vůbec neodpověděli. Přesto je nabídka německých řemeslníků významným dokladem, jak snahy o zdokonalení a využití technické práce a výroby pronikaly v 16. století z evropských kulturních center i do našeho kraje.

Alois Šimka

Po stopách Březanovy Rožmberské kroniky v Telči

Telečské panství souviselo v minulosti úzce se sousedním Jindřichohradeckem. Byly tu styky obchodní, pospolitost náboženská v církvi pod jednou, ale především spojitost byla utužena společným poddanstvím v dominiu pánů z Hradce.¹ To spojení trvalo až do počátků 18. století, třeba správně panství Telč a Studená měla později zvláštní postavení. Středisko panství bylo ovšem ve starém sídle rodovém, v Jindřichově Hradci, jen v druhé po-

lovině XVI. století počal samostatně vládnout na Telči Zachariáš z Hradce. Ale po jeho smrti byly Telč a Hradec spojeny opět pod jednotnou vládou. Proto v telčském zámeckém archivu (dnes začleněném ve Státní archiv v Telči) jsou jen výjimečně písemnosti starší z doby vlády pánů hradeckých.

Jedním z těchto dokumentů jsou dějiny rodu pánů z Hradce. Rodokmen je uložen ve složce o sign. A 20. Skládá se z jednoho listu, na němž je graficky vyznačeno potomstvo paní Lucie Ottilie, provdané Slavatové, poslední členky hradeckého rodu, až do čtvrtého pokolení. Důležitější je však sešitá nevázaná složka o 4 listech, na níž je vlastní vypsání rodokmenu pánů z Hradce. Text — stejně jako znění rozrodu — je německý. Sepsání je dovedeno až k poslední člence rodu — paní Lucii Ottilii. Na závěr (str. 7—8) je položen přehled výsad udělených Ferdinandem II. panu Vilému Slavatovi. Celé sepsání končí datací: Actum dieser Beschreibung auf dem Schloss Neuhauss, den 30. Tag des Monats Junii Anno 1629.

Sepsání nemá název, začíná slovy: Wie öffters ondt hefftig die Stadt Rom so vor Zeiten die vornembste in der Welt gehalten... Toto vypravování o počátcích Ursinů — Rožmberků a z nich pocházejících pánech z Hradce se shoduje s vyprávěním Březanovým, zachovaným v německém výtahu tzv. kroniky Heermannovy.² Ne však docela. Kompilátor tohoto sepsání o původu pánů z Hradce neměl před sebou text Heermannův, ale pravděpodobně ještě překládal přímo z práce Březanovy. Vidíme to jasně ve srovnání textů:

SAr Telč

Podstatský-Lichtenstein

sign. A 20, pag. 1.

Unter welchen ansehnlichen Geschlechtern dar auch die Ursinische Fürsten sambt ihren Weib, Kindern, Freundt und Dienern, auch ihrem Haab und Gutt ins teutsche Landt kommen, an der Tonau, auch anderer Örther sich gesetzt, oede Länder bewohnet, von christlichen Nahmen beschützt, mit Fürsten, Grafen, undt Herrn dasselbst sich befreuündt gemacht; auch in der römischen Kaysern nudt Königen Kriegsdiensten sich rümblich gebrauchen lassen.

Heermann's Rosenberg'sche

Chronik, ed. Klimesch,

Praha 1898, str. 21.

Undter welchen der vornembsten und Furstengeschlechtern der Ursinen auch dieser Witko mit seinem Weibe, Khindern, Freundtschafft und Dienern, auch mit nit weniger Anzahl Kriegsleüthen von dannen geczogen undt zue der miternächtigen Gegendt sich gelendet, biss dass er auch an die Thonau kommen ist.

(Text t. zv. Heermannova nemá)

Z této ukázky vidíme, že kompilátor neměl před sebou text Heermannův, ale překládal samostatně z české Březanovy předlohy. Ale ani česká předloha nebyla totožná s nám známým »Rosenberské kroniky krátkým a sumovním výtahem«, který byl i předlohou Heermannovou.³ Telčská historie pánů z Hradce v nejstarší části odpovídá prvé kapitole Heermannova a Březanova Sumovního výtahu, je však obsáhlejší a má proti nim nové údaje. Po prvních celkem shodných větách o odchodu rodu Ursinů z Říma je tu vyprávění o zakladateli rodu Aribertoci, který roku 641 bojoval s císařem Konstantinem (!) proti francouzské tyranii a byl jím jmenován knížetem a nazván Ursinus. Ten byl poslán do Říše s voj-

skem a tam mnohokrát zvítězil. Usadil se tam u potoka Wegery. Po smrti Aribertově vládl v těch místech Radobertus Ursinus, kterému náležela Hercinie, Ascherslebe a Ballenstatt. Radobodus zemřel roku 639. Aribert III. byl přinucen svými poddanými k návratu do Itálie a tam založil roku 703 rok Ursinů. Teprve potom se přímo obrací k zakladateli Rožmberků Vítkovi, kterého uvádí k roku 964. Tehdy byl spolu s císařem Otou I.⁴ na výpravě proti rebelantskému knížeti Boleslavovi v Čechách. Když byl Boleslav přinucen k poslušnosti, císař se vrátil do říše. Wittigo Ursinus odtáhl přes Domažlice do Bavor a do Pasova. Pak na popud pasovského biskupa, který je uváděn jménem »Adalberto der Wojtiech«, odešel do Čech na pomoc vzrůstajícímu křesťanství. Tam bojoval proti zbytkům pohanství v krajině u Vitorazi. Odtud opět líčení se shoduje s vyprávěním Heermannovým a Sumovního výtahu. Je to vyprávění o počátcích rodu Ursinovců - Rožmberků, o založení Třeboně, Rožmberka a jiných hradů. Telčský rukopis je na některých místech, např. u založení Třeboně, obšírnější než výtahy z Březana. Potom se telčský kompilátor dostal k nejdůležitějšímu bodu své práce: k legendě o dělení rodu Vítkovců, kdy se také poprvé dostal k souvislosti s rodem pánů z Hradce. Podrobně popisuje celý rod i erby nových rodů. Jako předlohu uvádí také obraz na zámku krumlovském a stejné vyobrazení v Telči. Potom bez přechodu hned po popisu erbu pánů z Hradce praví, že z toho rodu žije dnes (1629) jen paní Lucie Otilie,

hraběnka Slavatová. V naší době — praví autor dále — žil ještě poslední z pánů z Rožmberka, pan Petr Vok a poslední z rodu z Landštýna — Vilém, který zemřel před 16 lety (1612).⁵ Důležitý je doplněk o rodu pánů ze Stráže, který ukazuje na dobré autorovy znalosti památek jihočeské oblasti. Telčský kompilátor pak upozorňuje na zachované epitafy pánů ze Stráže ve farním kostele strážském, jejichž text pak přepisuje zřejmě podle autopsie. Přepis podává i s původními zkracovacími znaménky latinských nápisů s některými chybami, které ukazují na nepochopení textu. Největší pozornost je věnována náhrobku posledního toho rodu, pana Jindřicha ze Stráže.⁶

Na text strážských epitafů navazuje pak bez přechodu výčet výsad, které udělil Ferdinand II. panu Vilému Slavatovi. Největší důraz se klade na výsadu prvenství mezi českou šlechtou na českém sněmu, v jehož držení nastoupil po pánech z Rožmberka, a pak na povolení spojení erbu slavatovského s erbem pánů z Hradce.

Celé sepsání je zakončeno datem 30. června 1629. Určení předlohy sepsání je jasné — předlohou byla česká Březanova Kronika rožmberská, která je dodnes ztracena.⁸ Vznik v roce 1629 pochopíme v souvislosti se sběratelským úsilím Viléma Slavaty, který v roce 1629 si vypůjčil z Třeboně Březanova dílo. Tehdy snad vznikl i tento částečný výtah z první kapitoly Březanova díla. Výtah je proveden dosti povrchně, pravděpodobně oním důvěrníkem Slavatovým, který byl vyslán do Třeboně v roce 1629 a neměl mnoho

času k podrobnějšímu prostudování předlohy. Zbývá otázka, jak se dostal tento rodokmen do Telče. Není to originál, je to přepis provedený podle písma někdy na počátku 18. století. Tehdy v roce 1712 byly ukončeny spory o dědictví po vymřelých Slavatech a tak patrně byl k prokazování nároků potřebný i historický přehled práv rodu Slavatů. K vlastnímu prokazování nároků sloužil připojený rodokmen potomků paní Lucie Otilie z Hradce.⁹

Zbyněk Malý

¹ Srv. J. Beringer-J. Janoušek, Město a panství Telč, Telč 1892. O obchodních stycích Telče s jihočeskou oblastí srv. F. Kavka, Třídní struktura Českých Budějovic v první polovině 16. století, Historický sborník IV., 1956, str. 152–154.

² Heermannovu kroniku — která je ovšem jen německým výtahem z Březanova díla — vydal M. Klimesch, Norbert Heermann's Rosenbergsche Chronik, 1898. Klimeschovy omyly opravil F. Mareš, Norbert Heermann a Václav Březan, ČČM 1899, str. 128.

³ Krátký výtah vydal již 1828 v ČČM František Palacký. ČČM II., 1828, sv. 4., s. 39–88.

⁴ Nemusím znovu po Klimeschovi a Marešovi (pozn. 2) připomínati, že Březanovo vyprávění pro období až do 13. století je silně prostoupeno fabulací bez pramenného historického podkladu.

⁵ Vilém z Landštýna zemřel 14. V. 1612, Sedláček, OSN XV., 619.

⁶ Rod pánů ze Stráže vymřel Jindřichem ze Stráže v polovině 15. století, srv. Sedláček, OSN XXIV., 209, a Dobiáš, Dějiny Pelhřimova IV., 1, 1950, str. 9–21.

⁷ Naposledy o tom J. Salaba, Po stopách Březanovy ztracené Kroniky rožmberské, ČČM 1898, str. 128–139.

⁸ Rodokmen byl sestaven po roce 1712, protože u jména Karla Jáchyma je připsáno „pro mortuo“. Jinak ovšem k dělení dědictví slavatovského došlo již roku 1693.

Komenský a náš kraj

Nemáme sice výslovného písemného dokladu o tom, že Komenský navštívil náš kraj, ale je to dost pravděpodobné, protože ze západní Moravy pocházely jeho první dvě manželky a měl tu nejen příbuzné, ale i dobré a v historii doby významné přátele. Měli bychom dnes jistě zajímavý obraz vztahů Komenského k významné bratrské obci třebíčské, kdyby tamní archiv nebyl r. 1835 prodán téměř celý do starého papíru. Pramenem Komenského vztahů k západní Moravě jsou nám tedy dnes jen purkrechtní knihy z počátku 17. století, dopisy edic Kvačalovy a Paterovy nebo prameny obecnější povahy.

První choť Komenského Magdalena Vizovská byla dcerou třebíčského měšťana Jánuše Vizovského, který měl dům na Karlově náměstí. Komenský ji ovšem poznal v Přerově jako nevlastní dceru tamního purkmistra a oženil se s ní v Zábřehu v létě 1618. Prožil s ní ve Fulneku nejkrásnější léta svého života, než přišla bělohorská katastrofa, která mu šťastný domov zničila: mor, zavlčený do Fulneku vojáky, mu vzal milovanou ženu i obě děti.

S Magdalenou Vizovskou vyženil Komenský spravedlnosti, jež měla na domě svého příbuzného Jana Kožíška v Třebíči. Komenský podíl na domě brzo prodal, o čemž je v purkrechtní knize zajímavý zápis. Patera jej otiskl jako příspěvek k otázce rodiště Komenského, protože je v něm jmenován jako Nivnický: »Memoriale: léta Páně 1618 przi zcasu S. Mathausse: vyhledalo se a nasslo na gruntě Jana Kožísska pe-

něz nezawadných Mandaleně Wizowsky, manželce Ctihodného bratra Jana Amosa Nivanusa, správce czyrkewniho v městě Fulneku, jmenovitě 333 zlat. a 5 gr. Takowe peníze wssecky dotczeny bratr Jan Amos na místě manželky swe Janovi Kožiškovi za sumu hoto- wych peněz 100 zl. prodal a odevzdal, a více na tom gruntě nic míti nebude» (fol. 160/III). Členové obou těchto ro- din Vizovských a Kožišků žili v Třebí- či ještě koncem 17. století, takže Ko- menský tam měl až do smrti příbuzné z prvního manželství.

V Třebíči však žili i příbuzní jeho druhé manželky Doroty Cyrilové, dce- ry seniora Jana Cyrila, který jako ú- častník protihabsburského odboje ko- runoval Fridricha Falckého na českého krále. Byla to známá rodina Špalků, neboť Cyril bylo toliko přijaté jméno kněžské. Janův otec Pavel Špalek měl dům na Karlově nám., bratr Felix byl hospodářem sboru a starším literátské- ho kůru, bratr Nikodém byl regentem panství Kateřiny z Valdštejna, manžel- ky Žerotínovy. Komenský poznal sta- tečnou Dorotu v Brandýse nad Orlicí, kde se mezi bratrskými rodinami skrý- vali i Cyrilovi. Paní Cyrilová hledáva- la u mladého kněze útěchu a Komen- ský pro ni dokonce napsal útěšný spi- sek Nedobytedlný hrad. 3. září 1624 se s její dcerou oženil a navázal tak další příbuzenské vztahy se západní Mora- vou, neboť rod Špalků se vyskytuje v Třebíči až do 18. století.

Po smrti tchána Jana Cyrila dědil Komenský s manželkou spravedlnosti na jeho třebíčském domě. Pobíral z nich ještě r. 1644 »vejrunky«, jež mu posílal

do exilu jeho vynikající přítel Wolf- gang Securius. Securiové, otec i oba synové, byli Komenskému zvlášť milí, jak víme z jeho korespondence. Do Třebíče přišel Wolfgang Securius roku 1625 z Moravských Budějovic, kde se oženil se zámožnou vdovou Kateřinou Stolařovou, majitelkou domu na Dol- ním rynku, a kde byl za svého šestnácti- letého pobytu i starostou města. V Mo- ravských Budějovicích se narodili i oba jeho synové Petr a Josef, jimž Komen- ský věnoval mnoho péče a pozornosti. Z nich Petr Securius byl patrně vůbec první přítel Komenského ze západní Moravy, neboť se s ním sblížil jako stu- dent již v Herbornu a za prvního po- bytu v Amsterdamu. Komenský tam ovlivnil směr jeho studií, na vlastní ná- klad ho zavezl na protestantskou fa- kultu do Brém, opatřil mu u kteréhosi brémského senátora dobré místo a sám mu posílal podpory. Toto obětavé mla- distvé přátelství vysvětluje i pozdější starost Komenského o skalického ka- zatele Petra Securia, když podléhal po- kušení uniknout nouzi odchodem na výnosnější místo v Basileji. Dopis, jež Komenský Petrovi tehdy napsal, patří k nejkrásnějším číslům jeho korespon- dence.

Petrův bratr Josef Securius, rovněž rodák budějovický, byl člověk učený. Na universitě v Leydenu vystudoval medicinu a filosofii, nějaký čas tam byl docentem, pak působil jako lékař ve Skalici, v Břehu a v Lešně. Komenský ho také dobře znal, neboť Josef byl jed- ním z nejagilnějších členů Jednoty. R. 1671 byl Josef Securius povolán ke svě- decké výpovědi před prešpurským sou-

dem, když známý »prorok« Komenského Mikuláš Drabík těsně před popravou odvolával prorocství i víru. Pro nás je důležité, že Josef Securius napsal Tomáši Pešinovi z Čechorodu pro jeho Historii paměti o vývoji Moravských Budějovic z let 1609—1624. V letech 1665 a 1667 zavítal Josef Securius osobně do Třebíče. Ještě roku 1676, už po smrti Komenského, tam poslal až z Lešna svou manželku Aničku, aby poznala třebíčské příbuzenstvo a vyzvedla zbylé spravedlnosti na domě v Hasskově ulici. Aničku však čekalo zklamání: mezi příbuznými nenalezla už nikoho, kdo by se s ní srovnával ve víře, mimo starého Samuela Borovského, který o čtyři roky později odešel jako osmdesátiletý stařec na Slovensko jako poslední známý třebíčský exulant.

Ani rozšafný Wolfgang Securius, osobní lékař Kateřiny ze Žerotína, se nepřizpůsobil pobělohorské reakci a jako osmdesátiletý kmet se vystěhoval do slovenské Skalice. Komenský si jeho schopností a vlastností velice vážil. V rozpise podpor z darů holandského zbrojaře Ludvíka de Geera r. 1647 pamatoval na Wolfganga druhou největší částkou — 35 imperiálů a v průvodní charakteristice jej označil jako »muže veřejných zájmů, zbožného, učeného a potřebného«.

Ve svých dopisech vzpomíná Komenský z různých evropských útočišť i jiných přátel, kteří pocházeli ze západní Moravy. Nejvíce se mu asi chvěla ruka, když zvláštním listem těšil Jakuba Petrozelína, syna někdejšího faráře svatomartinského v Třebíči, jemuž Turci při vpádu na Slovensko r.

1663 zajali a stali ženu. O hlubokém přátelství Komenského svědčí nejen jeho starostlivá péče o bratry v nouzi, ale i jeho schopnost přijímat od nich bez trpkosti upřímnou kritiku. Někdejší správce třebíčského bratrského sboru a v l. 1632—1648 biskup Jednoty Vavřinec Justýn Křižanovský i Josef Securius odmítali velmi ostře Komenského propagandu politických prorocství, jimiž se snažil udržovat morálku sklíčených bratří: nesmiřitelný Vavřinec Justýn jej za to dokonce jednou odsoudil způsobem tak drastickým, že to ani nelze citovat. Nicméně vzájemné přátelské vztahy neohrozil ani tento konflikt a Komenský přisoudil Křižanovskému v seznamu podpor částku nejvyšší — 40 imperiálů.

František Marek

Z počátků škrobárenského průmyslu v Polné

Pěstitelství brambor, nejrozšířenějšího zemědělského produktu na Vysočině, soustřeďuje se v našem kraji od poloviny 18. století do tří oblastí: Německého Brodu, Přibyslavi a Polné. Do Polné přišly brambory r. 1762, jak je zapsáno v polen. archivu i v děkanských knihách. Podle zápisu o sto let mladšího přišly brambory do Polné už r. 1750: vyloučeno to není, jistě však ještě tehdy nedošlo k sázení a pěstování.

Ze čtyřicátých let 19. století máme již první údaje o pohybu cen u brambor. Na podzim 1846 stála míra brambor 48 krejcarů. 1847 však už 1 zl. 36 kr. konvenční mince. 1856 platilo se

již za solní soudek 30 kr CM, při čemž jeden soudek rovnal se $\frac{3}{4}$ míry, 1857 soudek brambor stál 24 kr. CM, 1859 18 kr. CM, 7862 24 kr. CM, 1864 35 kr. CM, 1865 30 kr. CM. Z těchto dat je vidět, jak se na Vysočině s rozvojem kapitalismu zdražovaly i ceny základních životních potřeb.

V 19. století hrály už brambory na Vysočině velkou úlohu jako výživa zbídačelého venkovského lidu. Zdá se, že teprve brambory odstranily z Vysočiny časté vlny hladomoru. Došlo-li však k nadprodukcí, malý odbyt a malý příjem vyvolávaly novou krizi. Naivní lidové verše z r. 1839, vzniklé v Polné, plasticky charakterisují klíčový podíl brambor v životě lidu na Vysočině:

Podivná to věru móda
na planinu, na hory,
za zahradou i pod lesem,
všude sázet brambory.
Brambory mám ke snídani,
než na pole vyjedu,
brambory jak s kmínem pokrm
dostanu zas k obědu.
Ke svačině na loupačku,
k večeři bramborů mok,
brambor dneska, brambor zejtra,
celej tejden, celej rok,
Brambor leží na špejchaře,
v chlívě, taky v kuchyni,
do těch brambor tisíc hromů,
mně už brambor nevoní.

Když lid Vysočiny poznal hospodářský užitek brambor, začal je pěstovat nejen pro vlastní obživu, ale i pro odbyt. Brzo po zjištění škrobu v bramborách vznikají první počátky domácího

dobývání škrobu. Tak vznikla i v Polné řada malých domácích výroben, z nichž některé v silnější soutěži brzo zanikly, jiné postupnou mechanizací vzrostly ve střední podniky, jež vyrábějí různé druhy škrobových derivátů až do dneška.

Úpadek polenského soukenictví a velký požár Polné v letech šedesátých nutil místní podnikatele k orientaci na nový druh výroby. Dostatek brambor a praxe v jejich zpracování na škrob rozhodly o vzniku první větší a dokonalejší škrobárenské továrny v Přibyslavi, Jablonném, Ronově nad Sáz., Žďáře a Polné. V Polné je dosvědčena výroba škrobu k r. 1850, kdy vyráběl škrob u Tonáků pod Dolní branou Vojmír Měřinský po domácku. Druhá výrobna vznikla rovněž pod Dolní branou v bývalé barevně r. 1860. Zde položil základy k průmyslu škrobárenskému polenský kupec Landsmann. R. 1869 zahájil výrobu škrobu z brambor primitivní metodou polenský kupec Perkman ve své stodole na Tržišti: zde však výroba brzo zanikla. Také v Borském mlýně zahájil mlynář Hájek r. 1870 výrobu škrobu. Další škrobárna vznikla r. 1871 v Podhorském mlýně A. Pospíchala. *Rudolf Radouš*

Z historie protiválečného boje jihlavských komunistů

Boj proti válce a za zachování míru je v programu KSČ jedním z cílů, které strana důsledně sledovala už od předmnichovské republiky. Jak se zvyšovalo nebezpečí příprav války a imperialistické agrese v dvacátých letech,

využívala strana každé příležitosti, jak před válkou varovat a bojovat proti ní konstruktivní protiválečnou politikou. Motivem jejich protestních akcí nebyl jen zápas za nastolení takového společenského řádu, který by vykořenil nebezpečí války, ale i boj proti národním ilusím a šovinismu, jehož využívala buržoasie už za první světové války, aby hnala proti sobě proletariát imperialistických zemí. K pozoruhodnému projevu takového boje KSČ proti válce došlo v den 10. výročí vzniku první světové války v Jihlavě.

27. července 1924 uspořádal Obvodní výbor KSČ v Jihlavě na Masarykově náměstí protestní tábor lidu s heslem »Proti militaristickému zbrojení, proti nové válce«. Hlavním řečníkem na táboru, jehož se zúčastnilo asi 180 osob, byl známý německý pokrokový spisovatel F. C. Weisskopf, jeden z vůdčích představitelů komunistické agitace mezi německým obyvatelstvem republiky. Z konceptu Weisskopfova projevu, jež jsme našli ve strojopise s rukopisnými poznámkami autorovými ve spisech krajského soudu v Jihlavě, můžeme dost přesně rekonstruovat zajímavý doklad protiválečného boje KSČ za první republiky, průběh tábora i jeho dozvuky.¹

F. C. Weisskopf zrekapituloval cíle a bilanci první světové války, poukázal na zklamání, které přinesl lidstvu mír a poválečné uspořádání světa a kritisoval zbrojení nejen velmocí, ale i malých kapitalistických států jako je Československo. Ve svém projevu podal Weisskopf podrobný rozbor stanoviska socialistického hnutí k válce a po-

stavil proti sobě podmíněný a neupřímný boj proti válce ze strany II. Internacionály a důsledný boj Internacionály komunistické, aby prokázal, že před novým krveprolitím zachrání proletariát jen odstranění kapitalistické společnosti. Přesto, že už Marx a Engels nebyli pasivními pacifisty ani zastánci každého antimilitarismu, protože hlásali nutnost válek revolučních a osvobozeneckých, praktické stanovisko sociálně demokratické Internacionály ukázalo, nakolik dědici Marxovi od jeho programu ustoupili. Do socialistického hnutí pronikly oportunistické a buržoasně nacionalistické názory o obraně vlasti a obranné válce, které nakonec učinily jednotlivé strany II. Internacionály r. 1914 přímým spojencem buržoasie jejich zemí proti proletariátu zemí ostatních. Na příkladu primitivních požadavků protiválečné resoluce sjezdu II. Internacionály v Amsterdamu v červnu 1924 ukázal řečník, že sociální demokracie je už příliš spojena s buržoasií, aby se dovedla v okamžiku vzniku války obrátit proti ní, a že celý její boj proti válce je podvod, určený k oklamání proletariátu.

Proti tomu staví Weisskopf před jihlavské dělnictvo jako jediný příkaz úspěšného boje proti válce požadavek splnění Leninovy tese o přechodu války imperialistické v občanskou. Leninova slova o tom, že proletariát se musí zúčastnit každé imperialistické války, aby dostal do rukou zbraně a mohl je obrátit proti buržoasii všech zemí, prohlubuje a doplňuje řečník revoluční antimilitaristickou výzvou k jihlavskému proletariátu, v níž podává vlast-

ní původní návod pro postup českého dělnictva za války: »My komunisté nevydáme heslo ‚Nerukovat‘. Půjdete na vojnu, obdržíte zbraně, ne abyste potřeli nepřítele nacionálního, nýbrž abyste použili těchto zbraní proti vlastní buržoasní společnosti. Abychom docílili, aby proletariát věděl, co má dělat, musíme poukazovat na to, že obrana vlasti je švindlem. Musíme vydat i heslo ‚Proletariát v nové válce nesmí zahodit zbraně, když dojde k míru, nýbrž musí následovat ruského příkladu‘.«² V závěru své řeči na jihlavském shromáždění vytyčil Weisskopf základní úkoly protiválečného boje dělnické třídy a komunistické strany u nás, zejména boj proti buržoasním ilusím II. Internacionály, udržení zbraní v rukou proletariátu v případě války a agitaci proti zbrojení. Dodnes zní nadmíru aktuálně a závažně i pro mírové hnutí současné Weisskopfovo upozornění, že dnes »je tu ohromné moci, která r. 1914 ještě nebyla a která musí býti zárukou, že nedojde k novému všesvětovému vraždění«.

Ale právě odsudek postoje II. Internacionály, důraz na Leninovu tezi o účasti dělnictva na imperialistické válce a Weisskopfova revoluční protiválečná výzva zavdaly buržoasnímu soudnictví podnět k zákroku proti němu. Státní zastupitelství v Jihlavě podalo na Weisskopfa 19. ledna 1925 trestní oznámení pro zločin podněcování k vojenské vzpourě a násilné změně ústavní formy státu podle zákona na ochranu republiky. Žalobu projednával na jaře 1925 krajský soud v Jihlavě a po zmatečné stížnosti státního zástupce

v září 1925 Nejvyšší soud v Brně, který ji vrátil k novému řízení krajskému soudu v Jihlavě, jenž 11. prosince 1925 vynesl konečný rozsudek, jímž odsoudil Weisskopfa k nepodmíněnému vězení na dva měsíce.³

Weisskopfovou obhajobu, že šlo o historickou a teoretickou řeč k 10. výročí vzniku světové války vyvrátil soud tím, že řečník »přizpůsobil Leninem vyslovené zásady poměrům v ČSR«. Zejména však vycházel z podání Leninových názorů ve Weisskopfově projevu, které se podle zprávy policejního úředníka, vyslaného na schůzi, neomezilo na pouhou citaci Lenina, jak by vyplývalo z konceptu řeči, ale vyvozovalo z Lenina vlastní, původní revoluční výzvu k jihlavským dělníkům a komunistům proti válce a pro její přeměnu v občanský boj za nastolení diktatury proletariátu. Weisskopf, zastupovaný známým komunistickým bojovníkem dr. Ivanem Sekaninou, který měl jako rodák z Nového Města na Moravě k Vysochině osobní vztah, sice svoje slova popíral, soud je však vzal za prokázaná a uznal jej vinným, že nabádal své posluchače, aby »jako vojíni zbraně obrátili proti buržoasní společnosti místo proti nepříteli a cestou revoluce ... nastolili diktaturu proletariátu ... a tak vojenskou vzpourou, tedy násilím změněna byla demokraticko-republikánská forma státu.«⁴ *Ivan Pfafl*

¹ Desáté výročí světové války, obž. 34/35, příl. sp. Tk VI 959/25/42, KS Ji, SA Telč.

² Rozsudek Krajského soudu v Jihlavě z 11. XII. 1925, Tk VI 959/25/42, KS Ji, SA Telč.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

Zdeněk Nejedlý a Vysočina

Nedávné osmdesátiny Zdeňka Nejedlého opět ozřejmily potřebu stále se vyrovnávat nejen s jeho pokrokovým zásahem do politického života české společnosti posledního půl staletí, ale i s jeho velikým dílem vědeckým, s jeho obrazem české minulosti. Pro nás nebude nezajímavé zastavit se u cest, jimiž do jeho historického díla pronikaly dějiny Vysočiny, a jeho vědeckého zájmu o náš kraj.

Nejedlý na Vysočině často přednášel o Smetanovi i o jiných historických otázkách. Co dnes víme o vývoji obrozeneckého života v Jihlavě a Havlíčkově Brodě, závisí zcela na Nejedlého výkladu v jeho Smetanovi, založeném v této části na dlouhodobém přípravném archivním studiu v našem kraji od r. 1922. Výtěžky tohoto studia neuložil Nejedlý jen do své velké smetanovské monografie, ale seznamoval s nimi jihlavskou veřejnost i v několika přednáškách, jež proslovil v rámci extensí Městského osvětového sboru v Jihlavě v lednu 1924 v předvečer oslav 100. výročí Smetanova narození. Ze soudobého tisku se dovídáme, že Nejedlý »vroucím a teplým slovem korigoval v mnohém běžné názory a falešné předpoklady« a podal podrobný výklad Smetanova pobytu v Jihlavě. Účast na přednáškách, které se konaly v sále Reform kina (dnešní biograf Stalingrad), byla značná a novinářský referát si pochvaluje, že obecnost naslouchalo se »zaujetím a rozkoší«. ¹ Z mimosmetanovských studií zájezdů Nejedlého na Vysočinu zasluhu-

je zmínky jeho účast na manifestaci slovanské vzájemnosti v Ledči n. S. v létě 1933, kde přednášel v rámci oslav 140. výročí narození Jana Kollára. ²

Pokud se Nejedlého vztah k Vysočině projevoval jeho přednáškovými cestami do našeho kraje, je významná i jeho přednášková činnost politická na Jihlavsku. V té souvislosti je zvláště zajímavá jeho přednáška na schůzi KSČ v jihlavském Dělnickém domě 2. dubna 1922, již se zúčastnilo 76 posluchačů a v níž Nejedlý promluvil o politické situaci a vyhlídkách dělnického hnutí v boji proti kapitalismu. Řečník odpovídal na otázku, proč dělnictvo nemůže ničeho dosáhnout v buržoasním parlamentu přesto, že jeho zástupci mají v jeho složení silný podíl, a obracel pozornost jihlavského proletariátu na Sovětský svaz jako jedinou oporu komunistického hnutí u nás. Pro postžení teoretického vývoje jeho politického myšlení od neujasněnosti a živelnosti k bolševické vyspělosti je zajímavá i Nejedlého odpověď na otázku jihlavského sklářského dělníka Jana Heřmánka, jakou formou lze uskutečnit likvidaci kapitalismu: Nejedlý ještě předpokládá nerevoluční cestu parlamentní většiny v přesvědčení, že »okolnosti samy vynutí si jako r. 1848 v Rakousku a r. 1917 v Rusku převrat, kdy na místo starých systémů musí nastoupiti nové.« ³ O vysoce kladném vztahu jihlavského dělnického hnutí k Nejedlému jako bojovníkovi proti fašismu svědčí i gratulace, kterou mu poslala 30. ledna 1938 k šedesátinám valná hromada Svazu mladých v Jihlavě, na níž mluvil redaktor Rudého práva Sta-

nislav Brunclík, umučený za okupace nacisty.¹

Do Nejedlého osobních styků s Jihlavskem patří na prvním místě i jeho účast na oslavách 500. výročí vyhlášení kompaktát v Jihlavě, pořádaných v červenci 1936 jihlavskou městskou radou a Městským osvětovým sborem ve spolupráci s Ústředním výborem pro oslavy 500. výročí basilejských kompaktát. Nejedlého jméno se objevuje na předním místě v plejadě českých historiků v čestném výboru jihlavských slavností; nezůstalo však jen při členství formálním, neboť Nejedlý se oslav zúčastnil patrně osobně. Na žádost městské rady jihlavské, aby členství v čestném výboru oslav přijal,⁵ odpověděl Nejedlý v květnu 1936 zajímavým dopisem, v němž členství v čestném výboru nejen přijímá, ale přislubuje i svou osobní účast a vyjadřuje vřelý osobní vztah k Jihlavě. Přetiskujeme zde tento dosud neznámý list Nejedlého jako výrazný a vzácný projev jeho vztahu k našemu kraji, jako doklad k prohloubení Nejedlého životopisu:

Vážení pánové,
je mi velkou ctí, že jste si při tak vzácné slavnosti, k níž se chystáte, vzpomněli i na mne, a nejenom že s radostí místo v čestném výboru přijímám, ale jistě se i do Vašeho krásného města podívám, které dobře znám, i z několikaletých projížděk jím, i z doby, kdy jsem tam hledal a našel stopy pobytu B. Smetany jako studenta. Přiji Vám proto ve velkém Vašem podniku i všechno zdar a jsem Vám v upřímné úctě zcela oddaný
Zdeněk Nejedlý⁶.

Pozvání Zdeňka Nejedlého do čestného výboru jihlavských oslav svědčí i o vážnosti a obdivu, jimž se Nejedlý v Jihlavě od svých smetanovských výzkumů těšil a o síle jeho práce, která v očích konservativní jihlavské městské rady, posuzující jistě jinak jeho pokračovou politickou činnost nesympaticky, převážila i jeho politickou příslušnost. S tohoto hlediska nejde v tomto dokumentu jen o zajímavý a cenný detail pro biografický materiál nejedlovský, ale současně i o přínos ke kulturní historii české Jihlavy za první republiky v období, kdy nástup fašismu se hrozivě projevoval už i mezi jihlavskými Němci.

Ivan Pfaß

¹ Jihlavské listy 26. I. 1924, str. 3.

² Za informaci děkuji dr. J. Hudcovi, pracovníku Kabinetu pro studium díla Zdeňka Nejedlého ČSAV v Praze.

³ Měst. rada v Jihlavě presidiu zem. správy politické v Brně 3. IV. 1922, B 40/I - K, fasc. 341, čj. 4696/22, Stát. archiv v Brně. — Z jiných politických vystoupení Nejedlého v Jihlavě uvádím na př. jeho účast na večeru KSČ o bruselském mezinárodním kongresu proti válce a koloniálnímu útlaku v Dělnickém domě 22. dubna 1927, kde referoval o průběhu kongresu, jehož se osobně účastnil (ibid., fasc. 362, čj. 5150/27, SAB), nebo jeho přednáškovou činnost v Třešti, kde věnoval někdy r. 1922 Dělnické knihovně svá díla o husitském zpěvu (A. Pivný, K novým břehům — Třešť k 40. výročí Velkého října, Třešť 1957, 26).

⁴ Okres. hejtman v Jihlavě presidiu zemské správy politické v Brně 2. II. 1938, fasc. 275/38, čj. 1647, B 40/I - K, SAB.

⁵ Měst. rada - pres. 20/35-55, Měst. a okres. archiv v Jihlavě.

⁶ Z. Nejedlý presidiu měst. rady v Jihlavě, Praha 31. V. 1936, Měst. rada - pres 20/35-59-61, Měst. a okres. archiv v Jihlavě.